

Архіпастирська діяльність митрополита Іоана (Боднарчука) як першоієрарха відновленої УАПЦ

диякон Василь Дорош

<http://doi.org/10.33209/2519-4348-2707-9627-2023-11-141>

Анотація: Статтю присвячено огляду та аналізу діяльності митрополита Іоана (Боднарчука) як першоієрарха Української Автокефальної Православної Церкви на межі 1980-1990-х років. Висвітлено життєвий шлях Василя Боднарчука до навчання в семінарії та в період священничого служіння. Розглянуто основні напрямки діяльності владики Іоана в контексті служіння на Житомирсько-Овруцькій кафедрі в складі єпископату Російської Православної Церкви, на Львівській кафедрі як намісника Святого Київського Патріаршого Престолу Української Автокефальної Православної Церкви, на Дрогобицько-Самбірській кафедрі УАПЦ, пізніше на цій же кафедрі, але вже у складі єпископату Української Православної Церкви Київського Патріархату, і на Луцько-Волинській кафедрі УПЦ КП. Особливу увагу в статті звернено на роль владики Іоана у відродженні УАПЦ та становленні УПЦ КП. У дослідженні висвітлено постать митрополита Іоана як одного із найвизначніших церковних діячів кінця ХХ століття в Україні. Як і кожна людина, митрополит Іоан мав свої слабкі сторони, але йому вдалось у складний період історії прийняти доленосне рішення – стати першоієрархом УАПЦ, з його іменем пов'язана історія УПЦ КП. Вклад владики в реалізацію ідеї українського народу щодо об'єднання всіх гілок українського православ'я в єдину помісну Українську Православну Церкву колосальний. Частково увагу приділено процесам державно-конфесійних відносин в досліджуваній період, а також причинам виникнення конфліктних ситуацій та непорозумінь між православними конфесіями. У висновках обґрунтовано, що церковно-історична наука володіє досить обмеженими відомостями про цього видатного українця, першоієрарха УАПЦ. Діяльність митрополита Іоана потребує подальшого детального вивчення задля формування об'єктивної історичної картини його життєвого шляху, що, у свою чергу, допоможе визначити причини складних між-конфесійних відносин у 1990-х роках минулого століття.

Ключові слова: митрополит Іоан (Боднарчук), автокефалія, УАПЦ, патріарх Мстислав (Скрипник), УПЦ КП.

Наукова проблема та обґрунтування теми дослідження. Релігійно-церковний фактор в історії нашої держави завжди відігравав важливу роль. Кінець 1980-х – початок 1990-х років в Україні характеризується інтенсивними релігійними трансформаційними процесами. Утворення в Україні єдиної Автокефальної Православної Церкви було результатом тривалої інституалізації декількох православних конфесій, які відігравали вагомий роль у духовно-культурному, суспільно-політичному та національному житті України.

Фальсифікація історичних фактів у радянській та російській історіографії призвели до наявності великої кількості малодосліджених сторінок в історії Української Православної Церкви, які потребують детального вивчення та висвітлення. Оперуючи об'єктивними історичними відомостями, можна застерегти сучасників від недопущення помилок з минулого сьогодні.

Кожна доба історії відкриває нові особистості, які згодом і пишуть цю ж історію. На межі 1980-1990 років у період третього відновлення діяльності Української Автокефальної Православної Церкви однією із найяскравіших є постать митрополита Іоана (Боднарчука) – першоієрарха УАПЦ.

Життєвий шлях та діяльність митрополита Іоана (Боднарчука) у різних церковних структурах наприкінці минулого століття в історіографії представлено досить суперечливо. Потреба нового, неспотвореного бачення минулого завжди буде актуальною, а особливо, коли це стосується вкрай суперечливого періоду в історії української церкви – кінця 1980-х – початку 1990-х років.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Постать митрополита Іоана неоднозначно характеризується істориками, тому його життєпис цікавив багатьох дослідників. Діяльність митрополита Іоана в справі відродження Української Православної Церкви на початку 1990-х років досліджувала доктор церковно-історичних наук, професор кафедри церковно-практичних дисциплін Київської православної богословської академії Ірина Преловська [15, 16, 17]. Важливі аспекти життєвого шляху та діяльності владики Іоана в період третього відродження УАПЦ та проголошення УПЦ КП висвітлює митрополит Тернопільський і Кременецький УПЦ (ПЦУ) Нестор (Писик) [14] та канцлер Волинської єпархії УПЦ (ПЦУ) протоієрей Миколай Цап [20].

Частково у своїх дослідженнях постать владики Іоана висвітлювали такі науковці: Олег Муравський [11], Володимир Пашенко [13], Олег Бажан та Олександр Тригуб [1]. На превеликий жаль, його життєвий шлях та діяльність не досліджені належним чином, у працях дослідників опущено значну частину фактів з біографії владики Іоана (Боднарчука). Майже всі сучасні

дослідження життєвого шляху та діяльності владики Іоана не містять точних аналітичних праць. Загалом його постать згадується при висвітленні його невдалих переходів з однієї юрисдикції до іншої, і основна увага зосереджується на нібито домінуючому проросійському векторі його діяльності¹.

Метою статті є спроба дослідити та окреслити діяльність митрополита Іоана (Боднарчука) як першоієрарха відновленої в 1989 році УАПЦ, його вплив на розвиток церковного життя на Львівщині та в Україні.

Для досягнення зазначеної мети необхідно виконати такі *завдання*:

- висвітлити ключові події життєвого шляху Василя Боднарчука до навчання в семінарії;
- проаналізувати процеси і події церковного життя в Україні у період відновлення діяльності УАПЦ;
- розглянути тенденції розвитку структури УАПЦ під керівництвом владики Іоана;
- дослідити обставини переходів владики Іоана з одної юрисдикції до іншої;
- з'ясувати причини та наслідки юрисдикційно-канонічних трансформацій в Україні наприкінці 1980-х – початку 1990-х років;
- висвітлити засади і результати архіпастирської діяльності митрополита Іоана.

Виклад основного матеріалу. Кінець ХХ століття в Україні характеризується як період піднесення церковної свідомості людей, що було важливою передумовою ідеї створення Автокефальної Української Православної Церкви з керівним центром у Києві. На межі 1980-х-1990-х років ХХ століття саме в Західній Україні утворилася надзвичайно складна релігійна ситуація – свою діяльність відновлювали структури УАПЦ та УГКЦ, у зв'язку з цим позиції Українського екзархату РПЦ потужно захиталися, оскільки перед духовенством з'являлись нові спокуси та нові альтернативи.

Одним із найвідоміших діячів руху за автокефалію УПЦ в Україні на межі 1980-1990-х років був єпископ Житомирський і Овруцький Іоан (Боднарчук), у миру – Василь Миколайович Боднарчук².

Майбутній митрополит народився 12 квітня 1929 року в с. Іване-Пусте Борщівського району на Тернопільщині. При хрещенні йому дали ім'я

¹ Преловська І. Митрополит Луцький і Волинський Української Православної Церкви Київського Патріархату Іоан (Боднарчук) та його діяльність у справі відродження Української Церкви на початку 1990-х рр. Православ'я в Україні: Збірник матеріалів IV Міжнародної наукової конференції. Київ, 2014. С. 626.

² Преловська І. Митрополит Луцький і Волинський Української Православної Церкви Київського Патріархату Іоан (Боднарчук) та його діяльність у справі відродження Української Церкви на початку 1990-х рр. С. 625.

Василь. Батько Микола був дяком-регентом при греко-католицькому храмі святого апостола і євангелиста Іоана Богослова. Окрім Василя, у сім'ї було ще двоє синів: старший Іван, пізніше пострижений у чернецтво з іменем Василій – майбутній митрополит Тернопільський і Буцацький УПЦ КП, та молодший Григорій, який згодом став архімандритом УПЦ. Діти з дитинства допомагали батькові в храмі з читанням та співом, у 6 років на свято Різдва Христового Василь вперше на хорах читав апостола³.

У юнацький період він усе більше захоплювався співом та богослужінням у візантійському обряді. Після закінчення середньої школи Василь був псаломщиком у сільському храмі. Його характер відзначався норавливістю та палким бажанням служити Богові та людям. Про Василя збереглися деякі відомості в одного з біографів:

«Під час Божественної літургії в сільську церкву увійшов місцевий представник міністерства державної безпеки та пильно оглядав моливників. Василь не витримав, перервав спів та різко сказав: «Зніміть шапку, якщо вже прийшли в храм!». Розгубившись, чекіст зняв кашкет і, затамувавши злобу, вийшов. Незабаром за сім'єю Боднарчуків починають пильно стежити»⁴.

Досить рано Василь разом з братами тісно пов'язали своє життя з національно-визвольним рухом, що в подальшому привело до гонінь та переслідувань їхньої сім'ї. Подальші події розвивалися дуже стрімко та трагічно, про це писав сам владика Іоан:

«Мого батька так тяжко побили чекісти за старшого сина Івана, який тоді змагався в УПА, що він через декілька днів помер, маючи заledве п'ятдесят років життя. Брата Івана було засуджено на десять років каторги в норильських таборах, хвору маму з малим братом Григорієм вигнали з власної хати, а в хаті все повалили, поламали та знищили»⁵.

Самого ж Василя заарештували у 1949 році та відправили на примусові роботи в село Іванівка Тюменської області. У березні 1950 року за прина-

³ Цап М., прот. Митрополит Іоан (Боднарчук) і третє відродження УАПЦ та проголошення Київського Патріархату. Волинський благовісник. 2013. № 1. С. 221.

⁴ Писик Н. Митрополит Іоан (Боднарчук): життя та архіпастирська діяльність (1929-1994рр.). Українське православ'я у контексті вітчизняної історії та суспільних трансформацій: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. Тернопіль, 2014. С. 202.

⁵ Цап М., прот. Митрополит Іоан (Боднарчук) і третє відродження УАПЦ та проголошення Київського Патріархату. С. 221.

лежність до руху ОУН йому присудили 20 років каторги в Степлазі на мідних копальнях Караганди та в Кенгірі⁶.

Після 5 років важкої праці та кайданів у листопаді 1955 року Василя Боднарчука звільнили за амністією. Після важких випробувань Василь продовжував захоплюватися співом, він уже мав досвід регентування, хотів служити своїми вміннями Церкві Христовій та людям, тому докладав багато зусиль для отримання освіти в музичному училищі. У кожній спробі вступити на регентське відділення до музичного училища Василю відмовляли через репутацію ворога радянської влади.

З великими труднощами в 1956 році майбутньому архієрею вдалося вступити на навчання до Ленінградської духовної семінарії. Під час навчання Василю вдається успішно себе проявляти в навчанні, богослужіннях, семінарському хорі та в організації духовних вечорів. На другому курсі навчання, а саме 25 січня 1958 року, Василя висвячують на диякона, хіротонію звершив єпископ Лузький, вікарій Ленінградської єпархії владика Роман (Танга). 21 травня 1961 року митрополит Ленінградський і Ладозький Пімен (Ізвеків) звершив ієрейську хіротонію над дияконом Василем.

У 1964 році протоієрей Василь Боднарчук успішно захистив кандидатську дисертацію на тему: *«Князь Костянтин Костянтинович Острозький, його просвітницька діяльність у боротьбі з католицизмом і унією»*. У цьому ж році він закінчив Ленінградську духовну академію та повернувся до України, отримавши наказ бути священнослужителем православної громади села Стрівка Збарзького району на Тернопільщині. Починаючи з 1968 року, ще 9 років протоієрей Василь був настоятелем парафії святого Миколая м. Трускавець Львівської області⁷.

Згідно з постановою Священного Синоду РПЦ від 6 жовтня 1977 року протоієрею Василю Боднарчуку визначили бути єпископом Житомирським і Овруцьким⁸. Чернечий постриг протоієрея Василя відбувся 11 жовтня 1977 року в Свято-Успенському соборі Почаївської Лаври. 14 жовтня ієромонах Василій був зведений до сану архімандрита митрополитом Київським і Галицьким Філаретом (Денисенком), а 23 жовтня в день пам'яті собору Волинських святих у Володимирському кафедральному соборі м. Києва відбувається його єпископська хіротонія. Хіротонію здійснив митрополит Київський і Галицький Філарет (Денисенко) у співслу-

⁶ Писик Н. Митрополит Іоан (Боднарчук): життя та архіпастирська діяльність (1929–1994рр.). С. 202.

⁷ Цап М., прот. Митрополит Іоан (Боднарчук) і третє відродження УАПЦ та проголошення Київського Патріархату. С. 223.

⁸ Киреев А., протодиак. Епархии и архиереи Русской Православной Церкви в 1943–2008 гг. Москва, 2008. С. 586.

жінні з митрополитом Львівським і Тернопільським Миколаєм (Юриком), архієпископом Сімферопольським і Кримським Леонтієм (Гудимовим), єпископом Мукачівським і Ужгородським Савою (Бабинцем) та єпископом Кіровоградським і Миколаївським Севастіаном (Пилипчуком)⁹.

На Житомирській кафедрі владика Іоан докладав максимум зусиль для підтримки своєї пастви, хіротоній нового духовенства та відкриття нових храмів. Владика Іоан став першим архієреєм, який почав судовий процес з органами місцевої влади і виграв його. Причиною суперечок між владикою та уповноваженим з питань релігій А. Топольницьким було небажання влади дозволити церкві вільно реалізовувати базові потреби релігійного життя громад: призначення настоятеля релігійної громади, реєстрація громади, здійснення поховань померлих за християнським звичаєм тощо. Цей конфлікт все більше загострювався та призвів до цілої війни між двома сторонами¹⁰.

Наприкінці 1980-х років владика Іоан тричі звертався до Синоду та до Московського патріарха з проханням перевести його на кафедру в Західному регіоні України через погіршення стану здоров'я. Здоров'я владики Іоана було підірване ще з часів заслання та ув'язнення в сталінських таборах. Західна Україна була оптимальним варіантом для владики через наявність у м. Дрогобичі Львівської області власного будинку. Особисто владика був переконаний у тому, що переведення збереже йому не лише здоров'я, але й життя¹¹.

Спершу патріарх був рішучим щодо цього питання і не підтримував прагнення єпископа Іоана. На одне із звернень патріарх Московський Пімен наклав таку резолюцію: *«Єпархії не вибирають, і даються вони архієпископії не для підтримки здоров'я. Потрібно покласти душу свою за овець своїх»*¹². На думку патріарха та членів Синоду вплинув лист владики Іоана із додатками до нього, а саме фото, які підтверджували його захворювання нирок. 13 вересня 1989 року рішенням Синоду єпископ Іоан (Боднарчук) був звільнений з управління кафедрою з умовою можливого повернення у разі одужання¹³.

⁹ Наречение и хиротония архим. Иоанна (Боднарчука) во еп. Житомирского и Овручского. Журнал Московской Патриархии. Москва, 1978. № 2. С. 14.

¹⁰ Преловська І. Діяльність Митрополита Іоанна (Боднарчука) у справі відродження Української Автокефальної Православної Церкви у 1989-1990 рр. Українське православ'я у контексті вітчизняної історії та суспільних трансформацій: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. Тернопіль, 2014. С. 169.

¹¹ Пащенко В. Православ'я в новітній історії України; у 2 ч. Полтава, 2001. С. 477.

¹² Преловська І. Діяльність Митрополита Іоанна (Боднарчука) у справі відродження Української Автокефальної Православної Церкви у 1989-1990 рр. С. 170.

¹³ Промова блаженнішого митрополита Іоана, виголошена 15 липня 1990 р. в осередку Української Православної Церкви у Бавнд-Бруці. Українські вісті. № 30 (2908). 29 липня 1990. С. 2.

Раптовим було ще одне звернення владики Іоана до патріарха Московського через 5 днів після звільнення з кафедри із запевненням, що його стан здоров'я цілком нормальний для управління єпархією. Реакцією Синоду на звернення єпископа Іоана була вимога пред'явити документи, які б могли прояснити ситуацію та підтвердити актуальний стан речей. Рішення Синоду від 13 вересня 1989 року про звільнення владики Іоана з управління Житомирсько-Овруцькою єпархією залишилось незмінним¹⁴.

Владика Іоан згадував про цю ситуацію в одному зі своїх інтерв'ю:

«Мене насильно Російський Синод в 1989 році звільнив від керування Житомирською єпархією та послав на лікування, якого я не просив. Мене не позбулися би так просто, а дали іншу єпархію, якби я водив дружбу з сильними світу цього. Але я їх ніколи не знав. Нам з ними не по дорозі»¹⁵.

Наприкінці 1980-х років національно-церковний рух в Україні набрав потужної сили, особливо 1989 рік був насичений багатьма вагомими подіями.

На початку року утворилась ініціативна група задля відродження УАПЦ. У Києві 5 лютого починає функціонувати ініціативний комітет, який має за мету сприяння становленню УАПЦ та заохочення священнослужителів Українського екзархату РПЦ для переходу в лоно УАПЦ. У зверненні ініціативного комітету відновлення УАПЦ в Україні від 15 лютого 1989 року було зазначено:

«Віруючим українцям протягом десятиріч наклеювали ярлики ворогів народу і націоналістів. Корінне населення республіки було позбавлене можливості молитися, проповідувати або вчитися в духовних школах своєю рідною мовою. Ієрархія РПЦ незаконно узурпувала владу над Українською Православною Церквою... Православна Церква не може миритися з такою антиєвангельською, антиканонічною практикою. Як кожна цивілізована нація, ми маємо невід'ємне право на свою незалежну автокефальну Церкву»¹⁶.

Першим священником, який підтримав ідею відновлення УАПЦ був настоятель храму Успіння Пресвятої Богородиці м. Єлгава Ризької єпархії РПЦ о. Богдан Михайлечко. Наступним ідею переходу до нової структури

¹⁴ Пащенко В. Православ'я в новітній історії України. С. 477.

¹⁵ Писик Н. Митрополит Іоан (Боднарчук): життя та архіпастирська діяльність (1929-1994рр.). С. 204.

¹⁶ Звернення ініціативного комітету відновлення Української Автокефальної Православної Церкви в Україні. Самостійна Україна. 1989. Ч. 2 (431): Квітень-Червень. С. 47.

підтримав священник похилого віку з Вінничини Мефодій Андрушко, який рукопокладений ще в часи першої формації УАПЦ.

19 серпня відбувся певний переломний момент у становленні УАПЦ: цього дня Петро-Павлівська громада міста Львова разом з настоятелем священником Володимиром Яремою вийшла з-під підпорядкування РПЦ¹⁷.

Складним завданням для прихильників УАПЦ було залучення до свого лона діючих єпископів. На час пошуків єпископату більшість священнослужителів відновленої УАПЦ за богослужінням згадували Вселенського патріарха Димитрія I. Ключові ініціатори автокефального руху на Львівщині прот. Володимир Ярема, прот. Мирослав Максимович та прот. Іван Пашуля наполегливо шукали єпископа, який би очолив нову структуру.

Собор УАПЦ у Львові 2 жовтня 1989 року, який відбувся в приватному будинку прот. Івана Пашулі, запропонував владиці Іоану (Боднарчуку) очолити відновлену Церкву. Через два тижні владика приймає звернення собору і стає першоієрархом відродженої УАПЦ. З цієї нагоди 22 жовтня новообраний архіпастир очолив святкову Літургію в храмі святих апостолів Петра і Павла у Львові, на якій здійснив дияконську хіротонію над Юрієм Бойком. Після Божественної Літургії владика Іоан виголосив проникливу проповідь, де закликав *«нарешити усвідомити те, що пора вже самому стати господарем у своєму домі, без вказівок і керівництва зі сторони, а на правду вільними, на правду самостійними»*¹⁸. Не гаючи часу, владика Іоан 1 листопада телеграмою повідомив Священний Синод РПЦ про свій вихід зі складу РПЦ¹⁹.

14 листопада після двох відмов владика Іоана на запити Синоду прибути на засідання, Синод позбавив його сану та чернецтва, і постановив всі його священнодіяства, хіротонії та розпорядження вважати недійсними²⁰.

Після подій у Львові до Української Автокефальної Православної Церкви почали приєднуватися релігійні громади, у більшості випадків із Західного регіону України, тому нагальним питанням для керівництва УАПЦ було створення єпископату. Владика Іоан звертався до патріарха Грузинської Православної Церкви, до єпископа Молдавського і Кишинівського, а

¹⁷ Бажан О., Тригуб О. Відродження УАПЦ в Україні 1989-1990 рр.: від «неформального об'єднання» до конфесії національного спрямування. Ідеологія і політика. 2019. № 3 (14). С. 111.

¹⁸ Преловська І. Діяльність Митрополита Іоанна (Боднарчука) у справі відродження Української Автокефальної Православної Церкви у 1989-1990 рр. С. 170.

¹⁹ Муравський О. Українська Автокефальна Православна Церква в Західних областях УРСР на зламі 80-90-х рр. XX ст. Проблеми гуманітарних наук: зб. наук. праць ДДПУ ім. І. Франка. Серія «Історія». 2008. Вип. 22. С. 165.

²⁰ Бондаренко В. Міжконфесійний конфлікт на Україні: витоки, стан, шляхи подолання. Людина і світ. 1991. № 3. С. 6.

також до заштатного єпископа РПЦ Іонафана, проте усі звернення були безрезультатними²¹.

Перша архієрейська хіротонія відбулась 31 березня 1990 року над ієромонахом Васи́лієм Боднарчуком (рідним братом владики Іоана). Єпископську хіротонію здійснив єпископ Іоан (Боднарчук) за участі Вікентія Чекаліна, за словами самого Вікентія – єпископа Яснополяньського Російської Свободної Православної Церкви. Спершу ніхто не піддавав сумнівам канонічність хіротонії Вікентія Чекаліна, в тому числі владики Іоан. Проте, згодом вияснилось, що у минулому він був дияконом Тульської єпархії РПЦ. У 1986 році його позбавили сану за «двоєжонство», а ще через рік його було засуджено за розпусні дії щодо неповнолітніх осіб²².

Влітку 1990 року, коли обман Вікентія Чекаліна набув розголосу, в ЗМІ з'явилась інформація про нібито участь у хіротонії владики Васи́лія (Боднарчука) третього архієрея – єпископа Сімферопольського і Кримського Українського Екзархату РПЦ Варлаама (Ілющенка). Особисто владики Іоан (Боднарчук) публічно заявляв про це зазначаючи, що третій архієрей, який брав участь у хіротонії, забажав, щоб його ім'я залишалося невідомим. Проте, у вересні 1992 року в листі до Священного Синоду РПЦ владики Іоан особисто спростує цю інформацію. У тексті листа він чітко обґрунтував, що мав сподівання на те, що декілька владик відгукнуться на його заклик долучитись до УАПЦ та взяти участь у хіротонії, проте 31 березня він здійснював рукопокладення рідного брата на єпископа лише з Вікентієм Чекаліним²³.

Наступна хіротонія відбулася 7 квітня 1990 року в храмі Благовіщення Пресвятої Богородиці села Підгайчики на Івано-Франківщині. Собором духовенства, зокрема єпископами Іоаном, Вікентієм та Васи́лієм було висвячено у єпископа Івано-Франківського і Коломийського Андрія (Абрамчука) (у миру – Стефан Абрамчук). Згодом відбуваються наступні хіротонії: 27 квітня – єпископа Чернівецько-Хотинського і всієї Буковини Даниїла (Ковальчука); 29 квітня – єпископа Ужгородського і Хустського Володимира (Романюка); 19 травня – єпископа Рівненського і Луцького Миколая (Гроха); 25 травня – єпископа Чернігівського і Сумського Романа (Балашука)²⁴.

²¹ Преловська І. Історія Української Православної Церкви. 1686–2000 рр. Київ, 2010. С. 383.

²² Писик Н. Митрополит Іоан (Боднарчук): життя та архіпастирська діяльність (1929-1994 рр.). С. 206.

²³ Шумило С. Самозваний «єпископ» Вікентій Чекалін і його участь у перших хіротоніях УАПЦ у березні 1990 р. URL: <https://www.religion.in.ua/main/history/45613-samozvanyj-ye-piskop-vikentij-chekalin-i-jogo-uchast-u-pershix-xirotoniyax-uapc-u-berezni-1990-r.html>

²⁴ Цан М., *прот.* Митрополит Іоан (Боднарчук) і третє відродження УАПЦ та проголошення Київського Патріархату. С. 225.

Стрімкий розвиток подій підносив дух людей, повільно розкривав очі на актуальний тоді церковний стан речей, проте в середині нововідновленої структури УАПЦ було чимало питань, які вимагали нагальних відповідей. Епохальною подією в процесі становлення Української Автокефальної Православної Церкви є проведення в Києві 5 червня 1990 року Помісного Собору УАПЦ²⁵.

На честь відкриття Всеукраїнського собору УАПЦ 5 червня о 09:30 розпочалась урочиста Літургія біля собору святої Софії. Учасниками собору були 7 єпископів, 1 архімандрит, 247 священників, 5 дияконів, 287 мирян, 4 народних депутати, гості з-за кордону та численні представники ЗМІ.

Відкриття собору благословив першоєрарх УАПЦ владика Іоан (Боднарчук), який і головував на соборі. Владика виступив з головною доповіддю щодо крайньої необхідності створення Київського Патріархату Української Православної Церкви²⁶.

На цьому соборі було визначено ключові напрямки діяльності УАПЦ та прийнято багато необхідних для успішного подальшого розвитку рішень²⁷. Зокрема, проголосили патріарший устрій, і Патріархом Київським і всієї України було обрано предстоятеля УАПЦ США і діаспори митрополита Мстислава Скрипника. Митрополитом Львівським і Галицьким було обрано архієрея Іоана (Боднарчука). На час відсутності патріарха Мстислава в Україні собор уповноважив митрополита Іоана керувати всіма справами церковного життя Української Патріархії з титулом: «*Намісник Святого Київського Патріаршого Престолу*». Також собор проголосовував за прийняття статуту УАПЦ, який 2 жовтня 1990 року було зареєстровано у Раді в справах релігій при Раді Міністрів УРСР²⁸.

За результатами собору було скеровано звернення до голови Президії Верховної Ради УРСР Івашка В. А. з проханням сприяти в реабілітації репресованих священників УАПЦ, у поверненні всіх храмів, монастирів та загалом майна, яке було відібране сталінським режимом від УАПЦ²⁹.

²⁵ Івченко І. Третє відродження. Відродження. № 2. 1990. С. 1.

²⁶ Відкриття Всеукраїнського собору Української Автокефальної Православної Церкви. Визвольний шлях: Суспільно-політичний і науково-літературний місячник. 1990. № 9 (510): Вересень. С. 1102

²⁷ Всеукраїнський Православний Церковний Собор УАПЦ 5-6 червня 1990 р. Документи і матеріали // Апологет. Богословський збірник Львівської Духовної Академії УПЦ КП / упоряд. Преловська І. Львів, 2007. № 1-2 (12-13). 125 с.

²⁸ Рішення Першого організаційного всеукраїнського святого собору Української Автокефальної Православної Церкви. Визвольний шлях: Суспільно-політичний і науково-літературний місячник. 1990. № 9 (510): Вересень. С. 1105.

²⁹ Звернення від собору Української Автокефальної Православної Церкви. Визвольний шлях: Суспільно-політичний і науково-літературний місячник. 1990. № 9 (510): Вересень. С. 1106

Для новообраного патріарха було цілком зрозумілим те, що керівництво із структурою УАПЦ зі Сполучених Штатів Америки є небажаним. Попри соборне рішення обрати патріархом владика Мстислава, на устах в усіх залишалася постать митрополита Іоана як фактичного першоієрарха УАПЦ. Владика Іоан був сильною особистістю, яка представляла всю УАПЦ на загальноукраїнському рівні. Він постійно жив і плідно працював над розбудовою УАПЦ в Україні, тому його авторитет був на високому рівні та стрімко зростає. Питанням часу було претендування митрополита Іоана на титул патріарха, оскільки цього хотів не лише владика Іоан, але й більша частина духовенства.

19 жовтня 1990 року з довгоочікуваним візитом до України прибуває патріарх УАПЦ Мстислав, останнього разу він був в Україні майже півстоліття до цього. 27 жовтня патріарх відправляється до Львова, де його тепло зустрічають у Львівському аеропорту. У газеті «Молода Галичина» про його візит зазначалося:

«Такого велелюддя, мабуть, уже давно не знав Львівський аеропорт. Море, море людей заповнило увесь майдан перед ним. З самого ранку сюди вже їхали молоді та старші люди – зі Львова, області, інших міст, аби зустріти та привітати на галицькій землі Первоієрарха УАПЦ Владика Мстислава»³⁰.

Після візитації до Львова святіший патріарх відправляється до Києва, де 16 листопада відбувається архієрейський собор УАПЦ. Соборним рішенням створено Священний Синод УАПЦ в Україні та діаспорі, до якого увійшли 14 єпископів. Наступного дня в Андріївській церкві відбулася Божественна Літургія, а 18 жовтня в Софійському соборі звершили інтронізацію патріарха Мстислава. Головним редактором чину інтронізації був митрополит Іоан (Боднарчук), який і провів зведення на престіл.

Хід подальших подій після інтронізації явно відрізнявся від прийнятих рішень на Всеукраїнському соборі 5-6 червня та взагалі уставу УАПЦ. Патріарх Мстислав засновує підлеглі собі структури «Патріаршу канцелярію» та «Патріаршу раду», і згідно з вказівкою патріарха до них навіть не увійшов митрополит Іоан. Попри соборне рішення щодо призначення владика Іоана (Боднарчука) місцєблюстителем Київського Патріаршого Престолу патріарх Мстислав змінив назву цієї посади на «Керуючий справами Патріархії УАПЦ» і призначив на цю посаду двадцятидев'ятирічного єпископа Січеславського Антонія (Масєндича). Єпископ Антоній, якого

³⁰ Бондаренко Б. Патріарх Мстислав: «Я приїхав із зеленою галузкою і до братів католиків, і до братів моїх православних». Молода Галичина. № 130 (6393). 30 жовтня 1990. С. 1.

саме митрополит Іоан запросив долучитись до УАПЦ, почав відстоювати інтереси патріарха, і через відсторонення від справ патріархії владики Іоана він фактично почав очолювати УАПЦ³¹.

Враховуючи загострення конфлікту у відносинах між владиками Антонієм та Іоаном й погіршення стану здоров'я останнього, митрополит Іоан на деякий час фактично відійшов від єпархіальних справ. Ще певний час владики Іоан очолював Львівську кафедру, проте більшість часу проживав у своєму приватному будинку в м. Дрогобичі. Згодом його переводять на Дрогобицько-Самбірську кафедру. Дії керівництва УАПЦ все більше обмежували владу та можливість впливу митрополита Іоана. Конфлікт між двома лідерами УАПЦ досягав свого апогею. Рефлексією на дії патріарха та єпископа Антонія був указ владики Іоана до духовенства своєї єпархії із вказівкою не поминати за богослужінням керуючого справами патріархії УАПЦ владику Антонія (Масендича).

Зважаючи на погіршення стану здоров'я, владиці Іоану довелося на певний час виїхати до США, де у шпиталі Лойоли в м. Чикаго йому зробили операцію на нирці. Натомість єпископ Антоній заручився підтримкою Всеукраїнського крайового ставропігійного братства святого апостола Андрія Первозванного та частини львівського духовенства, зокрема прот. Володимира Яреми, прот. Івана Пашулі та ін. У період відсутності митрополита Іоана в суспільстві набула великого резонансу стаття прот. Володимира Яреми 20 вересня 1991 року в газеті «За вільну Україну» під назвою «До духовенства і віруючих УАПЦ». У статті отець Володимир звинувачує владику Іоана у методичному руйнуванні засад УАПЦ ним особисто та його оточенням, зокрема він зазначає:

«Владика Іоан почав виставляти себе як претендента на титул патріарха і після невдалих спроб у змові з прибічниками зірвати інтронізацію обраного патріарха Мстислава почав майже відверто провадити боротьбу проти нього. Мало місце збирання підписів проти патріарха (зокрема в Турківському районі), ігнорантське ставлення до нього, спроба перешкодити його другому приїздові до Львова (зірвана свідомими мирянами), різні інтерв'ю та виступи. Розкольницька діяльність митрополита Боднарчука поширилась і на українські православні церкви за межами України. Митрополит Іоан оточив себе духовенством, що відіграло неабияку роль в РПЦ і перебувало в приязних стосунках із комуністичною владою. Почалася боротьба з ініціаторами автокефалії. Відразу впав у немилість чесний

³¹ Писик Н. Митрополит Іоан (Боднарчук): життя та архіпастирська діяльність (1929-1994рр.). С. 207.

і принциповий отець Іван Пашуля. Підступно і цинічно митрополитом та його прибічниками штучно формувався образ Братства святого апостола Андрія Первозванного як такого, що нібито рветься до влади в Церкві і, якщо його не розігнати, почне керувати священниками, а, найгірше, церковними касами»³².

Опублікована стаття була точкою неповернення у конфліктній ситуації, яка склалася. 29 лютого 1992 року владика Іоан забороняє у служінні прот. Володимира Ярему та ще декількох священників, які, на думку митрополита, підбурювали ставропігійне братство та духовенство єпархії. 29 квітня цього ж року відбувся архієрейський собор УАПЦ, на якому прийняли рішення про виключення митрополита Іоана (Боднарчука) з єпископату УАПЦ.

Наслідком рішення архієрейського собору було те, що єпископат УАПЦ відкинув харизматичного лідера, який першим з єпископів в Україні повірив у ідею автокефальної Української Православної Церкви та Київського Патріархату. Подальші події життя митрополита Іоана наповнені таємничістю та намаганням переходити з однієї юрисдикції до іншої без детального висвітлення причин від нього самого³³.

18 серпня 1992 року митрополит Іоан скерував звернення до Московської патріархії, у якому засвідчував своє розкаяння та бажання примиритись із РПЦ. Перехід до УАПЦ та свою діяльність як першоієрарха УАПЦ він виправдовував упередженням ставленням митрополита Філарета (Денисенка) щодо його особи. Рішенням Священного Синоду РПЦ від 11 червня 1993 року було ухвалено, що питання поновлення Іоана (Боднарчука) в архієрейському сані можливе лише після відповідного рішення Помісного собору. Бачачи явне затягування розгляду його справи та низькі шанси на позитивне вирішення питання про його поновлення, митрополит Іоан скерував звернення до УПЦ КП з проханням прийняти його у єпископат. Владика Іоан був прийнятий до складу УПЦ КП та призначений на Дрогобицько-Самбірську кафедру. 11 листопада 1993 року митрополита Іоана переводять на Луцько-Волинську кафедру та призначають постійним членом Священного Синоду³⁴.

³² Ярема В., *протопр.* До духовенства і віруючих УАПЦ. За вільну Україну. № 172 (297). 20 вересня 1991. С. 1.

³³ Преловська І. Митрополит Луцький і Волинський Української Православної Церкви Київського Патріархату Іоан (Боднарчук) та його діяльність у справі відродження Української Церкви на початку 1990-х рр. С. 631.

³⁴ Писик Н. Митрополит Іоан (Боднарчук): життя та архіпастирська діяльність (1929-1994рр.).С. 209.

На свято Собору архістратига Божого Михаїла та інших небесних сил безплотних 21 листопада митрополит Іоан відслужив першу Літургію на новій кафедрі у Свято-Троїцькому кафедральному соборі міста Луцька. Одразу після прибуття до Луцька владика докладав максимум зусиль для допомоги духовенству, розбудови єпархії та духовної семінарії, ректором якої його було призначено в січні 1994 року. На богослужіннях, які очолював митрополит Іоан, завжди було велелюдно. Завдяки його харизмі та адміністративним здібностям Волинська кафедра була зразковою в локалізації протистоянь між УАПЦ та УПЦ КП. За короткий термін перебування на Волинській кафедрі владиці вдалось налагодити роботу в багатьох напрямках: покращення церковної дисципліни, відкриття свічкового заводу, заснування художніх майстерень для пошиття священничого одягу, виготовлення церковних предметів, перехід на ризи грецького зразка та заміна Антимінсів у парафіях єпархії³⁵.

Діяльність митрополита Іоана не могла залишатися непомітною, тому на засіданні Розширеного Священного Синоду Української Православної Церкви Київського Патріархату, яке відбулося 7 вересня 1994 року під головуванням патріарха Володимира (Романюка), владиці Іоану доручено очолити комісію від УПЦ КП для налагодження порозуміння між православними конфесіями в Україні³⁶.

9 листопада 1994 року завжди буде трагічним днем для усієї Української Православної Церкви, на 65-му році життя в автокатастрофі загинув видатний українець та служитель Божий – митрополит Луцький і Волинський Іоан (Боднарчук). Владика Іоана 11 листопада поховали у рідному селі Іване-Пусте на Борщівщині.

Висновки. Митрополит Іоан (Боднарчук) був одним із найвизначніших церковних діячів кінця ХХ століття в Україні. Його ім'я нерозривно пов'язане зі становленням Української Автокефальної Православної Церкви та Української Православної Церкви Київського Патріархату.

Вивчаючи постать митрополита Іоана (Боднарчука), вдалося частково прослідкувати трагізм та велич як життєвого шляху владика Іоана, так і руху за автокефалію Української Православної Церкви в Україні на межі 1980-1990-х років ХХ століття.

З молодого віку Василь Боднарчук страждав від репресій сталінського режиму за бажання відстоювати українську ідею. Виявляючи свої проукра-

³⁵ Цап М., *прот.* Митрополит Іоан (Боднарчук) і третє відродження УАПЦ та проголошення Київського Патріархату. С. 226-227

³⁶ Засідання Розширеного Священного Синоду УПЦ Київського Патріархату. Київський Патріархат. Київ, 1994. № 3 (9): Вересень. С. 2

їнські позиції та темпераментний характер, йому довелося понад 5 років важко працювати в заслання та кайданах на мідних копальнях Караганди та в Кенгірі. Після амністії життя Василя було дуже насиченим важливими подіями: у 1956 році він вступає до Ленінградської духовної семінарії, через два роки відбувається його дияконська хіротонія, ще через три – священнича. У 1964 році священник Василь завершує богословське навчання, захистивши дисертацію та отримавши ступінь кандидата наук з богослів'я.

11 жовтня 1977 року настає новий етап у житті отця Василя, у Свято-Успенському соборі Почаївської лаври його постригають у чернецтво з ім'ям Іоан, через два дні він возведений в сан архімандрита, а ще через десять днів відбувається його архієрейська хіротонія.

В архієрейському сані його чекало дуже багато випробувань, багато нових призначень та переїздів, які однозначно позначалися на його здоров'ї. Першою кафедрою владики була Житомирсько-Овруцька, у 1989 році рішенням Синоду РПЦ владику Іоан звільнений від управління єпархією. У цьому ж році він очолює рух за автокефалію Української Православної Церкви і стає першоієрархом УАПЦ. У владики було багато однодумців, багато опонентів та ворогів. Митрополит Іоан належав до когорти людей, які до кінця відстоювали переконання та принципи, за якими жили. Саме тому його діяльність у лоні УАПЦ супроводжувалася постійним опором кола духовенства та львівської братської організації, які об'єдналися навколо постаті протоієрея Володимира Яреми.

Очолюючи спершу Львівську кафедру, будучи Намісником Святого Київського Патріаршого Престолу Української Автокефальної Православної Церкви, а пізніше, очолюючи і Дрогобицько-Самбірську кафедру, владичі Іоану не вдалося повноцінно реалізувати свої бачення розвитку УАПЦ через прихований конфлікт з патріархом Мстиславом (Скрипником), владикою Антонієм (Масендичем) та згаданим вище о. Володимиром Яремою. Після кульмінації загострення конфлікту владику здійснював декілька спроб повернутись у лоно РПЦ. Згодом, бачачи безрезультатність таких рішень, за власним проханням митрополита Іоана його приймають у клір УПЦ КП, де спершу він призначений на Дрогобицько-Самбірську кафедру, у 1994 році – на Луцько-Волинську з одночасним призначенням його постійним членом Священного Синоду. Владика докладав багато зусиль для розвитку УПЦ КП у ввіреній йому єпархії.

Перспективний та компетентний архієрей Іоан (Боднарчук) мав дуже багато шансів очолити УПЦ КП, проте його життєвий шлях перервала трагічна автокатастрофа 9 листопада 1994 року. Загибель видатного православного ієрарха стала великою трагедією для українського народу та української церкви. У зв'язку з політичними обставинами та особистими

амбіціями важливих персоналій в досліджуваний період було генеровано багато нових проблем, які гальмували процес офіційного визнання автокефалії Української Православної Церкви. Складні трансформаційні процеси сьогодення в Україні є віддзеркаленням помилок минулого, які не були вирішені вчасно. Справа владики Іоана жива і діяльна сьогодні, оскільки отриманий автокефальний статус помісної Української Православної Церкви ще потребує втілення його в повній мірі: всеправославне визнання та єдність українського православ'я на загальноукраїнському рівні.

Як і кожна людина, митрополит Іоан мав свої слабкі сторони, але йому вдалось у складний період історії прийняти доленосне рішення стати першоієрархом УАПЦ, з його іменем пов'язана історія УПЦ КП, і вклад його в реалізацію ідеї помісної Української Православної Церкви є колосальним.

Перед науковцями ще багато праці щодо дослідження непересічної постаті митрополита Іоана (Боднарчука). Церковно-історична наука володіє досить обмеженими відомостями про видатного українця та першоієрарха УАПЦ. Діяльність владики потребує подальшого детального вивчення задля формування об'єктивної історичної картини його життєвого шляху, що, у свою чергу, допоможе визначити причини складних міжконфесійних відносин в Україні наприкінці 1980-х – початку 1990-х років.

Список джерел і літератури:

1. *Бажан О., Тригуб О.* Відродження УАПЦ в Україні 1989-1990 рр.: від «неформального об'єднання» до конфесії національного спрямування. Ідеологія і політика. 2019. № 3 (14). С. 106–127.
2. *Бондаренко Б.* Патріарх Мстислав: «Я приїхав із зеленою галузкою і до братів католиків, і до братів моїх православних». Молода Галичина. № 130 (6393). 30 жовтня 1990. С. 1.
3. *Бондаренко В.* Міжконфесійний конфлікт на Україні: витоки, стан, шляхи подолання. Людина і світ. 1991. № 3. С. 2–10.
4. Відкриття Всеукраїнського собору Української Автокефальної Православної Церкви. Визвольний шлях: Суспільно-політичний і науково-літературний місячник. 1990. № 9 (510): Вересень. С. 1102–1103.
5. Всеукраїнський Православний Церковний Собор УАПЦ 5-6 червня 1990 р. Документи і матеріали // Апологет. Богословський збірник Львівської Духовної Академії УПЦ КП / упоряд. Преловська І. Львів, 2007. № 1-2 (12-13). 125 с.
6. Засідання Розширеного Священного Синоду УПЦ Київського Патріархату. Київський Патріархат. Київ, 1994. № 3 (9): Вересень. С. 2.

7. Звернення від собору Української Автокефальної Православної Церкви. Визвольний шлях: Суспільно-політичний і науково-літературний місячник. 1990. № 9 (510): Вересень. С. 1106–1107.
8. Звернення ініціативного комітету відновлення Української Автокефальної Православної Церкви в Україні. Самостійна Україна. 1989. Ч. 2 (431): Квітень-Червень. С. 47–49.
9. Івченко І. Третє відродження. Відродження. № 2. 1990. С. 1.
10. Киреев А., протоієрей. Епархии и архиереи Русской Православной Церкви в 1943–2008 гг. Москва, 2008. 639 с.
11. Муравський О. Українська Автокефальна Православна Церква в Західних областях УРСР на зламі 80-90-х рр. XX ст. Проблеми гуманітарних наук: зб. наук. праць ДДПУ ім. І. Франка. Серія «Історія». 2008. Вип. 22. С. 163–172.
12. Наречення і хиротонія архим. Іоанна (Боднарчука) во еп. Житомирського і Овручського. Журнал Московской Патриархии. Москва, 1978. № 2. С. 14–19.
13. Пащенко В. Православ'я в новітній історії України; у 2 ч. Полтава, 2001. 736 с.
14. Писик Н. Митрополит Іоан (Боднарчук): життя та архіпастирська діяльність (1929-1994 рр.). Українське православ'я у контексті вітчизняної історії та суспільних трансформацій: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. Тернопіль, 2014. С. 201–211.
15. Преловська І. Діяльність Митрополита Іоанна (Боднарчука) у справі відродження Української Автокефальної Православної Церкви у 1989-1990 рр. Українське православ'я у контексті вітчизняної історії та суспільних трансформацій: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. Тернопіль, 2014. С. 168–173.
16. Преловська І. Історія Української Православної Церкви. 1686–2000 рр. Київ, 2010. 443 с.
17. Преловська І. Митрополит Луцький і Волинський Української Православної Церкви Київського Патріархату Іоан (Боднарчук) та його діяльність у справі відродження Української Церкви на початку 1990-х рр. Православ'я в Україні: Збірник матеріалів IV Міжнародної наукової конференції. Київ, 2014. С. 625–631.
18. Промова блаженнішого митрополита Іоана, виголошена 15 липня 1990 р. в осередку Української Православної Церкви у Бавнд-Бруці. Українські вісті. № 30 (2908). 29 липня 1990. С. 2–3.
19. Рішення Першого організаційного всеукраїнського святого собору Української Автокефальної Православної Церкви. Визвольний шлях: Суспільно-політичний і науково-літературний місячник. 1990. № 9 (510): Вересень. С. 1104–1106.
20. Цап М., прот. Митрополит Іоан (Боднарчук) і третє відродження УАПЦ та проголошення Київського Патріархату. Волинський благовісник. 2013. № 1. С. 221–232.
21. Шумило С. Самозваний «єпископ» Вікентій Чекалін і його участь у перших хиротоніях УАПЦ у березні 1990 р. URL: <https://www.religion.in.ua/main/>

history/45613-samozvanij-yepiskop-vikentij-chekalin-i-jogo-uchast-u-pershix-xirotoniyax-uapc-u-berezni-1990-r.html.

22. Ярема В., *протопр.* До духовенства і віруючих УАПЦ. За вільну Україну. № 172 (297). 20 вересня 1991. С. 1.

References:

1. Bazhan O., Tryhub O. (2019). Vidrozhennia UAPT's v Ukraini 1989-1990 rr.: vid «neformalnoho obiednannia» do konfessii natsionalnoho spriamuvannia [Revival of the UAPC in Ukraine in 1989-1990: from an «informal association» to a confession of national direction]. *Ideolohiia i polityka*. 3 (14). 106–127 [in Ukrainian].
2. Bondarenko B. (1990). Patriarkh Mstyslav: «Ja prykhav iz zelenoiu haluzkoiu i do brativ katolykiv, i do brativ moikh pravoslavnykh» [Patriarch Mstyslav: «I came with a green branch to both my Catholic brothers and my Orthodox brothers»]. *Moloda Halychyna*. 130 (6393). 1 [in Ukrainian].
3. Bondarenko V. (1991). Mizhkonfesiinyi konflikt na Ukraini: vytoky, stan, shliakhy podolannia [Inter-confessional conflict in Ukraine: origins, state, ways of overcoming]. *Liudyna i svit*. 3. 2–10 [in Ukrainian].
4. Vidkryttia Vseukrainskoho soboru Ukrainskoi Avtokefalnoi Pravoslavnoi Tserkvy [Opening of the All-Ukrainian Cathedral of the Ukrainian Autocephalous Orthodox Church]. (1990). Vyzvolnyi shliakh: Suspilno-politychnyi i naukovoliteraturnyi misiachnyk. 9 (510). 1102–1103 [in Ukrainian].
5. Vseukrainskyi Pravoslavnyi Tserkovnyi Sobor UAPT's 5-6 chervnia 1990 r. Dokumenty i materialy [All-Ukrainian Orthodox Church Council of the UAOC 5-6 June 1990. Documents and materials]. (2007) // Apolohet. Bohoslovskyi zbirnyk Lvivskoi Dukhovnoi Akademii UPT's KP / uporiad. Prelovska I. Lviv. 1-2 (12-13). 125 [in Ukrainian].
6. Zasedannia Rozshyrenoho Sviashchennoho Synodu UPT's Kyivskoho Patriarkhatu [Meeting of the Extended Holy Synod of the UOC of the Kyiv Patriarchate]. (1994). *Kyivskyi Patriarkhat*. Kyiv. 3 (9). 2 [in Ukrainian].
7. Zvernennia vid soboru Ukrainskoi Avtokefalnoi Pravoslavnoi Tserkvy [Appeal from the Council of the Ukrainian Autocephalous Orthodox Church]. (1990). Vyzvolnyi shliakh: Suspilno-politychnyi i naukovoliteraturnyi misiachnyk. 9 (510). 1106–1107 [in Ukrainian].
8. Zvernennia initsiatyvnoho komitetu vidnovlennia Ukrainskoi Avtokefalnoi Pravoslavnoi Tserkvy v Ukraini [Address of the initiative committee for the restoration of the Ukrainian Autocephalous Orthodox Church in Ukraine]. (1989). *Samostiina Ukraina*. 2 (431). 47–49 [in Ukrainian].
9. Ivchenko I. (1990). Tretie vidrozhennia [The third revival]. *Vidrozhennia*. 2. 1 [in Ukrainian].
10. Kyreev A., *protodyak*. (2008). Eparkhyi y arkhyyery Russkoi Pravoslavnoi Tserkvy v 1943–2008 hh. [Dioceses and bishops of the Russian Orthodox Church in 1943–2008]. Moskva. 639 [in Russian].

11. Muravskiy O. (2008). Ukrainska Avtokefalna Pravoslavna Tserkva v Zakhidnykh oblastiakh URSS na zlami 80-90-kh rr. [The Ukrainian Autocephalous Orthodox Church in the Western regions of the Ukrainian SSR at the turn of the 1980s and 1990s]. *Problemy humanitarnykh nauk: zb. nauk. prats DDPU im. I. Franka. Seriya «Istoriia»*. 22. 163–172 [in Ukrainian].
12. Narechenye y khyrotoniya arkhym. Yoanna (Bodnarchuka) vo ep. Zhytomyrskoho y Ovruchskoho [Engagement and ordination of archimandrite Ioan (Bodnarchuk) in in the diocese Zhytomyr and Ovruch]. (1978). *Zhurnal Moskovskoi Patryarkhyi*. Moskva. 2. 14–19 [in Russian].
13. Pashchenko V. (2001). Pravoslavia v novitnii istorii Ukrainy [Orthodoxy in the modern history of Ukraine]; u 2 ch. Poltava. 736 [in Ukrainian].
14. Pysyk N. (2014). Mytropolyt Ioan (Bodnarchuk): zhyttia ta arhipastyrska diialnist (1929-1994 rr.) [Metropolitan Ioan (Bodnarchuk): life and archpastoral activity (1929-1994)]. *Ukrainske pravoslavia u konteksti vitchyznianoï istorii ta suspilnykh transformatsii: Materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii*. Ternopil. 201–211 [in Ukrainian].
15. Prelovska I. (2014). Diialnist Mytropolyta Ioanna (Bodnarchuka) u spravi vidrodzhennia Ukrainskoi Avtokefalnoi Pravoslavnoi Tserkvy u 1989-1990 rr. [The activity of Metropolitan Ioann (Bodnarchuk) in the revival of the Ukrainian Autocephalous Orthodox Church in 1989-1990]. *Ukrainske pravoslavia u konteksti vitchyznianoï istorii ta suspilnykh transformatsii: Materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii*. Ternopil. 168–173 [in Ukrainian].
16. Prelovska I. (2010). Istoriia Ukrainskoi Pravoslavnoi Tserkvy. 1686–2000 rr. [History of the Ukrainian Orthodox Church. 1686–2000]. Kyiv. 443 [in Ukrainian].
17. Prelovska I. (2014). Mytropolyt Lutskyi i Volynskyi Ukrainskoi Pravoslavnoi Tserkvy Kyivskoho Patriarkhatu Ioan (Bodnarchuk) ta yoho diialnist u spravi vidrodzhennia Ukrainskoi Tserkvy na pochatku 1990-kh rr. [Metropolitan of Lutsk and Volhynia of the Ukrainian Orthodox Church of the Kyiv Patriarchate Ioan (Bodnarchuk) and his activities in the revival of the Ukrainian Church in the early 1990s]. *Pravoslavia v Ukraini: Zbirnyk materialiv IV Mizhnarodnoi naukovoï konferentsii*. Kyiv. 625–631 [in Ukrainian].
18. Promova blazhennishoho mytropolyta Ioana, vyholoshena 15 lypnia 1990 r. v osередku Ukrainskoi Pravoslavnoi Tserkvy u Bavnd-Brutsi [The speech of His Beatitude Metropolitan Ioan, delivered on July 15, 1990, in the branch of the Ukrainian Orthodox Church in Bavnd-Bruce]. (1990). *Ukrainski visti*. 30 (2908). 2–3 [in Ukrainian].
19. Rishennia Pershoho orhanizatsiinoho vseukrainskoho sviatoho soboru Ukrainskoi Avtokefalnoi Pravoslavnoi Tserkvy [Decision of the First Organizational All-Ukrainian Holy Council of the Ukrainian Autocephalous Orthodox Church. His activity in the revival of the Ukrainian Church in the early 1990s]. (1990). *Vyzvolnyi shliakh: Suspilno-politychnyi i naukovo-literaturnyi misiachnyk*. 9 (510). 1104–1106 [in Ukrainian].

20. *Tsap M., prot.* (2013). Mytropolyt Ioan (Bodnarchuk) i tretie vidrodzhennia UAPTs ta proholoshennia Kyivskoho Patriarkhatu [Metropolitan Ioan (Bodnarchuk) and the third revival of the UAOC and the proclamation of the Kyiv Patriarchate]. *Volynskyi blahovisnyk*. 1. 221–232 [in Ukrainian].
21. Shumylo S. Samozvanyi «ieypyskop» Vikentii Chekalin i yoho uchast u pershykh khirononiiakh UAPTs u berezni 1990 r [Self-proclaimed «bishop» Vikenty Chekalin and his participation in the first ordinations of the UAOC in March 1990]. URL: <https://www.religion.in.ua/main/history/45613-samozvanij-yepiskop-vikentij-chekalin-i-jogo-uchast-u-pershix-xirotoniyax-uapc-u-berezni-1990-r.html> [in Ukrainian].
22. *Iarema V., protopr.* (1991). Do dukhovenstva i viruiuchykh UAPTs [To the clergy and believers of the UAOC]. *Za vilnu Ukrainu*. 172 (297). 1 [in Ukrainian].